Вступ до ПЕРШОЇ КНИГИ ЦАРІВ

У єврейській Біблії 1 і 2 книги Царів утворюють одну книгу. Перша книга Царів починається з правління Соломона, третього царя Ізраїлю, і оповідає про розпад колись єдиного народу на два окремі політичні утворення. Північне царство, відоме як Ізраїль або Самарія, складалося з 10 племен, які переважно були розташовані на півночі країни. Південне царство, відоме як Юда, складалося з двох племен, Юди та Веніямина, розташованих на півдні. Царство Ізраїля проіснувало короткі 213 років, впродовж яких на царському престолі змінилося 19 царів, і всі вони були нечестивими. Царство Юди проіснувало 349 років, і за цей час в ньому теж змінилося 19 царів, більшість із яких також були неправедними. Серед пророків, які діяли в цей період, були Ілля та Міхей.

Зміст

1 – 11 Монархія протягом царювання Соломона (2 Хронік 1 – 9)

Соломон стає царем (1); поради від батька і усунення суперника (2); шлюб і прохання про мудрість (3); керування країною і слава (4); будівництво та освячення храму (5 – 8); досягнення, багатство і слава Соломона (9 – 10); падіння Соломона (11)

12 – 22 Розділене царство

Помилка Рехобоама і бунт північних племен (12); правління Єробоама (13 – 14); правління Рехобоама (14); царі Абія та Аса в Юдеї, Надаб і Бааша в Ізраїлі (15); царі Ела, Зімрій, Омрій та Ахаб в Ізраїлі (15); правління Ахаба в Ізраїлі (16 – 22); правління Йосафата в Юді (22)

Головна тема

Книги Царів пронизує єдина мета: хід єврейської історії здебільшого визначали релігійні чинники. Політичні, економічні чи військові фактори не впливають на національний успіх. Вирішальну роль відігравало лише те, якою мірою цар і народ підкорялися волі Бога. Народи, які усвідомлюють важливість Божої волі у своєму житті та прагнуть жити згідно з Його настановами, матимуть успіх, процвітання та довголіття (Псалом 32:12; Приповісті 14:34; Ісаї 60:12). Цар чинить значний вплив на народ, і може схилити його як у бік праведності, так і в бік нечестя. І Бог реагуватиме відповідно.

Спеціальний розділ

ХИБНЕ ПРИПУЩЕННЯ ПРО КНИГИ ЦАРІВ І ХРОНІК 5

КІНЦЕВІ ПРИМІТКИ 8

ПЕРША КНИГА ЦАРІВ

2:24 аТобто, царську династію

4:8 аБукв. *син Хура*

4:9 аБукв. *син Декера*

4:10 аБукв. *син Хеседа*

4:11 аБукв. *син Амінадаба*

4:13 аБукв. *син Ґебера*

5:1 аТобто, Євфрату

5:4 аТобто, Євфрату

5:6 аЗа масоретським текстом і більшістю інших авторитетних джерел; в деяких манускриптах Септуагінти – *чотири* (пор. 2 Хронік 9:25).

5:17 аБукв. *їх*

5:25 аЗа Септуагінтою та сирійськими перекладами; в масоретському тексті, Таргумі та Вульгаті – *двадцять*.

5:30 аЗа масоретським текстом, Таргумом і Вульгатою; в Септуагінті – *три тисячі шістсот*.

[5:30] У 1 Царів 5:30 зазначено, що у Соломона було 3300 управителів над людьми, «які виконували справи», а у 2 Хронік 2:18 згадується 3600 наглядачів. Уявна суперечливість цих текстів може бути результатом непорозуміння, яке може ґрунтуватися на різних факторах. Наприклад, у 1 Царів 9:23 згадується 550 володарів, яких Соломон поставив над своїми ділами, таким чином загальна кількість наглядачів у 1 Царів 5:30 і 9:23 становить 3850. Друга книга хронік 8:10 згадує про 250 наглядачів над народом, таким чином доводячи їх загальну кількість у 2 Хронік 2:18 і 8:10 рівно до 3850 – стільки ж, скільки й у 1 Царів. Тоді різницю між цими двома текстами можна було б пояснити на основі різного способу класифікації цих наглядачів, тобто, відповідно до різних стандартів. Автор 1 Хронік міг класифікувати таких наглядачів відповідно до їхньої національності, у той час як автор 1 Царів, здається, класифікував їх за їхнім авторитетом[1].

6:1 аЗа масоретським текстом, Таргумом і Вульгатою; в Септуагінті – *сороковому*.

6:3 аЄвр. *хейкал*: тут головне приміщення храму, в інших місцях – *святилище* (пор. Вихід 26:33 та Єзекіїла 41:1)

6:5 аВнутрішнє приміщення храму, в інших місцях – *Святе святих* (пор. вірш 16)

6:8 аЗа масоретським текстом і Вульгатою; в Септуагінті – *верхнього поверху*; в Таргумі – *першого поверху*.

[6:22] Іншим свідченням історичної точності Біблії навіть у найдрібніших деталях є той факт, що покриття золотом і сріблом, як випливає з переліку товарів, привезених із Таршішу, була звичайною практикою серед ассирійців, про що свідчать руїни стародавньої Ніневії[2]. Див. також 10:18.

7:7 аБукв. *від підлоги до підлоги верхнього поверху*

7:13 аЄвр. *Хірам* (пор. 2 Хронік 2:13, 14)

[7:15–16] При порівнянні різних біблійних розповідей, в яких згадано стовпи і капітелі храму (1 Царів 7; 2 Царів 25; 2 Хронік 3; Єремії 52), відразу виникають два запитання. По-перше, чому в 2 Хронік 3:15 сказано, що два стовпи заввишки 18 ліктів (1 Царів 7:15; 2 Царів 25:17; Єремії 52:21) були «тридцять п’ять ліктів висотою»? По-друге, чи були капітелі стовпів

«п’ять ліктів» у висоту, як згадується тут у 1 Царів 7:16, а також у Єремії 52:22, чи «три лікті», як записано в 2 Царів 25:17?

Існують принаймні три можливі пояснення різної висоти стовпів храму. По-перше, можливо, що один або кілька стародавніх писарів переплутали єврейські цифри הג (35) і חי (18). Подібно до того, як поліграфічні компанії сьогодні можуть допускати невеликі друкарські помилки, друкуючи Біблії, і так само, як можна знайти помилки в різних історичних творах (наприклад, Тацита, Йосипа Флавія тощо), які не порушують загальної цілісності тексту, іноді в Біблії можуть зустрічатися помилки у цифрах, іменах, назвах тощо, які виникли при переписуванні текстів, а не були зроблені натхненними авторами. Докладніше про переписування текстів див. у Спеціальному розділі на стор. 5 коментарів до 2 Царів.

По-друге, у 1 Царів 7:15, 2 Царів 25:17 та Єремії 52:21 може бути зазначена лише висота стовпів, у той час як автор 2 Хронік міг також включити висоту основи, капітелей та всіх інших прикрас тих стовпів. Розглянемо, як приклад, як двоє людей можуть вимірювати висоту сучасної церковної будівлі. Одна людина піднімається по сходах і вимірює відстань від підлоги ґанку до нижньої сторони даху, і отримує цифру в 7,62 метри. Однак, інша людина вимірює відстань від основи будівлі, вгору по семи сходинках, через дах, до вершини шпиля, і отримує висоту в 17,8 метрів. Чи можливо, щоб обидва розрахунки були точними? Так, адже вони надають точні вимірювання того, що ці люди вирішили включити до поняття «висота церковної будівлі». Стосовно стовпів храму, можливо, що цифра у 2 Хронік просто містить більше складових, ніж та, що зазначена в 1 і 2 Царів та Книзі пророка Єремії.

По-третє, також можливо, що висота кожного стовпа була в 17½ ліктів, і півліктя кожного стовпа було сховано в округлості капітелей; тоді число 35 ліктів – це сумарна висота обох стовпів. Цікаво, що в 2 Хронік 3:15 **не** сказано, що «кожен» стовп був 35 ліктів висотою, а просто те, що Соломон «зробив два стовпи – тридцять п’ять ліктів висотою». Перекладачі Нової міжнародної версії очевидно вважали це пояснення ймовірним і тому вставили у дужках слово «разом» у свій переклад 2 Хронік 3:15. Таким чином, цей вірш звучить так: «в передній частині храму він зробив два стовпи, які [**разом**] були тридцять п’ять ліктів висотою».

То як щодо висоти капітелей? Чому в 2 Царів 25:17 сказано, що вони були три лікті висотою, а не п’ять? Як і у випадку з висотою стовпів, цілком можливо, що цифра «три» становить помилку переписувача. Єврейське буквенне позначення цифри 3 (ג) у 2 Царів 25:17, могло бути помилково позначене як 5 (ה), як у 1 Царів 7:16 та Єремії 52:22. Однак Джон Уеслі наполягав, що «слово капітель або позначало загальну висоту оздоблення, і тому воно становить п’ять ліктів; або більш конкретно висоту одного навершя… або карниза чи корони, і тому воно становить лише три лікті, до яких додані ряди гранатових яблук, що дає висоту в чотири лікті…, а інші оздоблення над цим зайняли ще один лікоть, що загалом складало п’ять ліктів»[3]. Таким чином, обидві цифри «три» і «п’ять» могли бути правильними, залежно від того, що саме автори включали до вимірювання капітелей.

Які відповіді на поставлені запитання є правильними? Чому існують такі відмінності в цифрах, наведених для висоти стовпів і капітелей? Цього не можна знати напевно. Але можна запропонувати розумні пояснення, не обов’язково припускаючи, що натхненні автори помилилися.

7:26 аАбо *три тисячі* (пор. 2 Хронік 4:5)

7:40 аЄвр. *Хірам* (пор. 2 Хронік 2:13, 14)

7:45 аЄвр. *Хірам* (пор. 2 Хронік 2:13, 14)

9:13 аБукв. *Негодяща*

9:15 аБукв. *Звалище*

10:22 аКораблі для плавання у глибоких водах

10:26 аЗа Септуагінтою, сирійськими перекладами, Таргумом і Вульгатою (пор. 2 Хронік 9:25); в масоретському тексті – *привів*.

[10:18] *Див. 6:22*

11:33 аЗа масоретським текстом і Таргумом; в Септуагінті, сирійських перекладах і Вульгаті – *він покинув*.

13:12 аВ Септуагінті, сирійських перекладах, Таргумі та Вульгаті – *показали йому*.

14:15 aТобто, Євфрат

bЄвр. *Ашерім*, ханаанські божества

14:24 aЄвр. *кадеш*, тобто ті, що практикували содомію та проституцію в релігійних ритуалах

[15:1–2] Хоча спочатку різні варіанти написання імен (наприклад, Маака замість Мікая у 1 Царів 15:2 і 2 Хронік 13:2) можуть трохи спантеличувати, скептики зазвичай зосереджують свою критику на родоводі Абії. [Здається, навіть більшість із них розуміють, що ім'я людини може мати різне написання в різних місцях, різними людьми та в різні періоди історії]. То чи була його мати дочкою Абшалома, сина Давида, чи дочкою Уріїла з Ґібеа?

Згідно з 1 Царів 15:1–2, «У вісімнадцятому році царя Єробоама, сина Небата, над Юдою зацарював Абія. Він царював три роки в Єрусалимі, а ім'я його матері – Маака, **дочка Абшалома**». У 2 Хронік 13:1–2 надана інша інформація про матір Абії (тут її називають Мікаєю). Літописець записав: «У вісімнадцятому році царя Єробоама зацарював над Юдою Абія. Три роки він царював у Єрусалимі, а ім'я його матері – Мікая, **дочка Уріїла з Ґібеа**» (13:1–2).

Якби термін «дочка» використовувався в Біблії лише в одному значенні, тобто на позначення безпосереднього нащадка жіночої статі, тоді могли б виникнути очікувані проблеми. У цьому конкретному сенсі мати Абійї, Мікая, не могла одночасно бути «дочкою» Абшалома і «дочкою» Уріїла. Правда полягає в тому, що, як і слово «син», слово «дочка» вживається в Біблії по-різному. На додаток до звичайного вживання цього слова, «дочка» може означати також невістку (Рут 2:2); нащадка жіночої статі, включаючи онуку (Луки 1:5; 13:16); жінок певного місця, взятих колективно (Луки 23:28); жінок загалом (Приповісті 31:29) тощо[4]. Оскільки термін «дочка» вживається у Святому Письмі з такою різноманітністю, не можна довести існування справжнього протиріччя (у цьому чи будь-якому іншому випадку), якщо не буде доведено, що це слово в обох текстах вживається в тому самому сенсі. Скептики не мають доказів того, що слово «дочка» в 1 Царів 15:2 використано саме в основному сенсі, тому ця нібито суперечність насправді є лише недоведеним твердженням з їхнього боку.

Просто неможливо дізнатися, скільки разів у Біблії терміни «син(и)» і «дочка(и)» вживаються для позначення онуків, правнуків чи інших нащадків. Прочитавши Буття 29:5 можна подумати, що Лабан був сином Нахора, але Буття 24 пояснює, що він насправді був його онуком (24:24, 29; див. 22:20–24). Ще один приклад – Мефібошет, названий «сином Саула» у 2 Самуїла 19:24, хоча насправді він був «сином Йонатана, сина Саула» (2 Самуїла 9:6; 4:4). Тобто, буквально він був онуком Саула, хоча Святе Письмо одного разу називає його просто «сином Саула». Скільки разів у Писанні слова «син» і «дочка» могли вживатися в більш розширеному значенні, і все ж, на відміну від наведених прикладів, автори біблійних текстів не надали додаткових пояснень щодо них.

Мікая, швидше за все, була **онукою** Абшалома (як і зазначено в Новому перекладі Біблії короля Якова) і **дочкою** Уріїла. Єврейський історик першого століття Йосип Флавій підтримує цю версію, зазначаючи, що Мікая «була дочкою Абшалома від Тамари»[5]. Тамар була не дружиною Абшалома, а дочкою (2 Самуїла 14:27), названою так на честь улюбленої сестри Абшалома (2 Самуїла 13:1). Це означатиме, що Мкая насправді була дочкою Тамар та Уріїла й онукою Абшалома.

Якби наші розмовні слова та вислови тлумачили так, як скептики тлумачать біблійні тексти, неможливо навіть уявити, як ми були б розчаровані цим. Чи мав би право іноземець, який не знає про різні способи використання американцями слова «кола», назвати жителя півдня США брехуном, почувши, як він назвав напій «доктор Пеппер» колою? Люди на південному сході Сполучених Штатів часто називають усі газовані напої колою. Подумайте також про іншого чоловіка, який під час баскетбольного матчу почув, як троє різних людей сказали: «Це моя дівчинка!». Якщо виходити з того факту, що лише один із тих трьох людей міг бути батьком дівчинки, то чоловік міг би дійти висновку, що двоє інших, хто використав цю фразу, мабуть, збрехали. Чи буде його висновок правомірним? Ні, з тієї простої причини, що фраза «це моя дівчинка» має більше ніж одне значення в американській культурі. Батьки можуть мати на увазі,

що це – їхня дочка. А от хлопець може мати на увазі, що то його подруга, а хтось інший – що то їхня добра знайома. Поки не буде відомо напевно, як саме той чи інший вислів вживається в певному середовищі, ніхто не має права висувати звинувачення в нечесності.

Якби скептики приділяли авторам книг Біблії таку саму увагу, якої вони очікують від людей щодо своїх дискусій і творів, було б набагато менше звинувачень проти авторів біблійних писань.

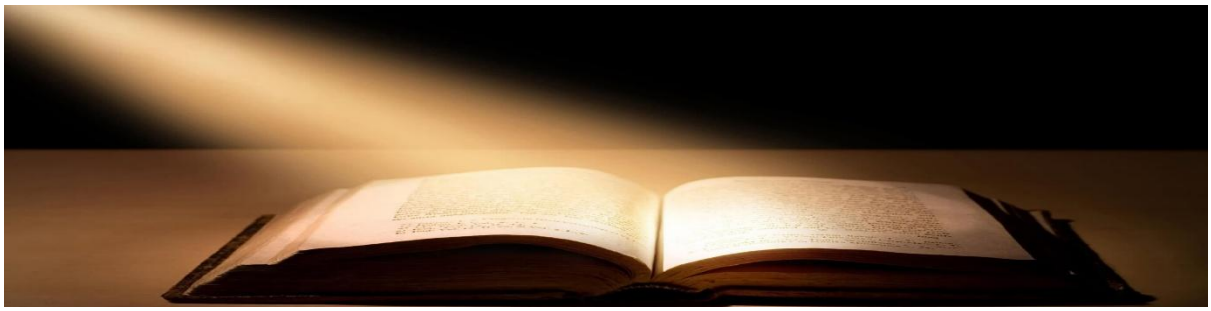

ХИБНЕ ПРИПУЩЕННЯ ПРО КНИГИ ЦАРІВ І ХРОНІК

Тридцять три рази в 1 і 2 Царів можна знайти фразу «звій літопису царів» Ізраїлю або Юди. Десять разів у 1 і 2 Хронік зустрічається фраза «звій царів» Ізраїлю або Юди. Багато читачів Біблії вважають, що «звій літопису», про який згадується у 1 і 2 книгах Царів, є посиланням на 1 і 2 книги Хронік, тоді як «звій царів», про який згадується в 1 і 2 книгах Хронік, є посиланням на 1 і 2 книги Царів. Чи правильне таке припущення? Чи дійсно «літописи» в книгах царів є відсилкою до 1 і 2 Хронік, а «царі» в книгах хронік – відсилками на 1 і 2 Царів?

По-перше, давайте розглянемо це питання з точки зору здорового глузду. Як кожна з цих книг може бути посиланням на іншу? Цілком зрозуміло, що одна книга могла посилатися на іншу або містити пророцтво про майбутнє існування іншої, але як обидві могли посилатися одна на одну як такі, що вже існують? Якщо одна книга була написана раніше за іншу, то інша книга, очевидно, ще не була написана, і тому посилання на неї як на таку, що вже існує, не мало б сенсу. (Уявіть собі, що ті, хто вперше читав цю книгу, понад 30 разів зустрічали в ній посилання на іншу книгу, якої ще не існувало. Якби таке трапилося в наш час, ми б назвали це «художньою літературою» або «фантастикою», а не історією). Таким чином, лише з огляду на чисто логічні міркування, очевидно, що принаймні одна з цих книг не могла посилатися на іншу.

По-друге, наявні докази свідчать на користь того, що книги Хронік були написані приблизно через одне-два століття після книг Царів. Останньою подією, записаною в книгах Царів, є звільнення царя Єгоякіна з в'язниці на 37-му році вавилонського полону (2 Царів 25:27–30), що мало бути десь у 560 році до н.е., що дає найбільш ранню дату написання книг Царів. З іншого боку, книги Хронік завершуються записом про перший рік правління перського царя Кира (538 рік до н.е.), коли він видав наказ, який дозволяв усім євреям у його царстві повернутися до Єрусалиму, щоб відбудувати Храм «Богові неба» (2 Хронік 36:22–23). Крім того, деякі нащадки євреїв, перелічені в родоводах Хронік, легко відсувають найбільш ранню дату написання цих книг приблизно до 500 року до н.е. Більше того, якщо книги Хронік написав Езра, «писар, вправний у законі Мойсея» (Езри 7:6), як обґрунтовано стверджує єврейська традиція, то найдавніша дата написання Хронік пересувається ще далі в минуле – приблизно до 450 року до н.е. Таким чином, враховуючи ймовірні загальні часові періоди написання книг Царів і Хронік, можна зробити цілком безпечний та раціональний висновок, що «звій літопису царів», згаданий

більше 30 разів у книгах Царів, не є посиланням на книги Хронік – історичні літописи, написані, ймовірно, 100 років потому.

По-третє, книги Царів відсилають читача до «звою літопису царів» для отримання додаткових подробиць стосовно різних питань, про які не йдеться у 1 і 2 книгах Хронік. Наприклад, стосовно другого царя Ізраїлю Надаба в 1 Царів 15:31 сказано: «А решта оповідей про Надаба, і про все, що він учинив, чи не є записане це в звою літопису царів Ізраїля?» Однак у 1 і 2 книгах Хронік не записано жодного вчинку Надаба. (Насправді натхненний літописець скудно описує діяльність царів північного царства). Більше того, 1 Хронік 1:1 – 8:40 надає величезну кількість генеалогічної інформації, посилаючись на «звій царів Ізраїлю і Юди» (1 Хронік 9:1), яка явно не походить із 1 і 2 Царів. Взагалі, в 1 і 2 книгах Царів дуже мало даних про родоводи, окрім загальних записів про спадкоємність царів Ізраїлю та Юди, і там точно немає нічого схожого на ту інформацію, яку літописець надає в 1 Хронік 1:1 – 8:40.

Нарешті, розглянемо той факт, що в книгах Царів і Хронік згадується низка різних книг, про які натхнені автори знали і які використовували (за натхненням) як довідники. Наприклад, у 1 Царів 11:41 згадується «книга діянь Соломона», а тоді як Хроніки згадують «слова пророка Натана», «пророцтво Ахії шілонійця», «видіння Єддо-провидця» (2 Хронік 9:29), «літопис царя Давида» (1 Хронік 27:24), «записи Єгу, сина Хананія» (2 Хронік 20:34) тощо. Таким чином, цілком природно, що натхненні автори книг Царів і Хронік посилалися на неканонічні записи при написанні своїх історичних творів. Зрештою, якщо натхненний апостол Павло міг час від часу цитувати поганських поетів (Дії 17:28; Титу 1:12), хіба натхнені пророки, які писали книги Царів і Хроніки, не могли посилатися на інші відповідні джерела у своїх історичних оповіданнях? Відповідь уже міститься у запитанні.

Замість того щоби просто припускати, чого навчає Біблія, краще спиратися на Боже натхненне одкровення та робити лише ті висновки, які підтверджені доказами. У даному випадку ми дізнаємося, що крім натхненних Богом книг Царів і Хронік, існували інші історичні, неканонічні твори, на які посилалися автори книг Царів і Хронік (і які не є посиланнями одна на одну). Особлива увага до цих фактів не лише допомагає нам правильно зрозуміти текст, але й може допомогти нам відповісти критикам Біблії, які можуть вбачати невідповідності у творах авторів книг Царів і Хронік.

15:6 аЗа масоретським текстом, Септуагінтою, Таргумом і Вульгатою; в деяких єврейських манускриптах – *Абією*.
15:12 аЄвр. *кедешим*, тобто ті, хто практикував содомію і проституцію під час релігійних ритуалів.
15:13 аХанаанська богиня

[16:21–28] У 1868 році місіонер на ім'я Ф. А. Кляйн вперше знайшов камінь, який було названо Моабітським (або написом Меші)[6]. Коли його вперше було знайдено, той камінь із чорного базальту мав висоту трохи більше 1 метра і ширину 60 см. Почувши про знахідку Кляйна, французький учений на ім'я Клермон-Ганно знайшов той давній шматок скелі та був вражений написом на його поверхні. З цього моменту історія каменю менш чітка. Мабуть, араби, на території яких знаходився камінь, подумали, що то був якийсь релігійний талісман, і розбили його на кілька частин, нагріваючи його на вогні й поливаючи холодною водою. Фрагменти каменю були розкидані, але згодом майже дві третини оригінального каменю було зібрано, і зараз він знаходиться в Луврі в Парижі[7].

Напис на камені є переконливим доказом точності Біблії. Меша, цар Моаба, наказав вирубати камінь зі скелі приблизно в 850 році до нашої ери і нанести на нього розповіді про його численні завоювання та повернення певних територій, які були під владою Ізраїлю. У тексті, що складається приблизно з 260 слів і займає понад 30 рядків, Меша згадує, що царем Ізраїлю, який гнобив Моаб, був Омрій. А потім Меша каже, що «побачив своє бажання» в сині Омрія та в «його домі». У напису на камені Меші згадується Омрій як цар Ізраїлю, як і зазначено в 1 Царів 16:21–28. Крім того, у ньому згадується син Омрія (Ахаб) у тісному зв'язку з моабійцями – так само, як і зазначено в 2 Царів 3:4–6. Також, як у написі, так і в 2 Царів 3:4–6 Меша називається

царем Моабу. У написі також згадано ізраїльське плем'я Ґада та Бог Ізраїлю Яхве. У цілому Моабітський камінь залишається вражаючим доказом історичної достовірності писань Старого Заповіту.

16:33 аЄвр. *Ашеру*, ханаанську богиню

16:34 аПорівняйте Ісуса Навина 6:26

18:19 аЄвр. *Ашери*, ханаанської богині

18:31 аБуття 32:28

19:5 аАбо *Ангел*

19:7 аАбо *Ангел*

21:23 аЗа масоретським текстом і Септуаґінтою; в деяких єврейських манускриптах, сирійських перекладах, Таргумі та Вульгаті – *поверхні поля* (пор. 2 Царів 9:36)

[22:19–23] Як міг Бог, Який відкривається в Біблії як Той, «в Якому немає неправди» (Тита 1:2; також Євреїв 6:18), «дати духа неправди в уста» пророків Ахаба (1 Царів 22:23)? По-перше, треба звернути увагу на те, що це твердження є частиною дуже символічного видіння, тому було б нерозумно наполягати на цьому як на незаперечній істині. У відповідь на питання царя Ахаба Мікая розповів два метафоричні видіння, які рясніли образами та символами, і тому їх не слід сприймати буквально.

По-друге, в Старому Заповіті часто зустрічається одна загальноприйнятна єврейська ідіома, за допомогою якої дозвіл Бога на виконання того, що узгоджується з Його волею, виражається як рішуча, активна дія. Так ми читаємо, що Господь зробив серце фараона «закам'янілим» або «нечуйним» (Вихід 7:3, 13; 9:12; 10:1), «підбурив Давида проти» Ізраїлю (2 Самуїла 24:1), «обманув» Свій народ (Єремії 4:10), і дав їм «недобрі приписи» (Єзекіїла 20:25). У Новому Заповіті написано, що Бог посилає дію омани, так що дехто може повірити в неправду і «прийняти суд» (2 Солунян 2:11–12). Навіть Ісус часом «дозволяв» певні дії. Наприклад, Він наказав демонам «увійти» у стадо свиней (Матвія 8:32), але з попереднього вірша ясно, що самі біси благали Ісуса про це. Таким чином, не Він був ініціатором переходу демонів (від їх вселення в людину до переселення у свиней), а просто дозволив їм це зробити. Подібним чином, коли Ісус сказав Юді: «Що робиш, роби швидше» (Івана 13:27), Він не давав йому прямого наказу і не примушував Юду зрадити Його. Натомість, Ісус дозволив Юді діяти, і оскільки Він знав, що той збирався зробити, то спонукав його зробити це швидше. Усі ці уривки в основному вказують на те, що коли люди вирішують ослухатися свого Творця, Він дозволяє їм слідувати підступним нахилам власного серця. Так було і з Ахабом і його фальшивими пророками. Бог знав їхні серця. Він знав, що Ахаб збирався воювати ще до того, як порадився зі своїми пророками (1 Царів 22:3–4). Він знав, що пророки звикли говорити цареві все, що він хотів почути, і Він знав, що вони вчинять так і в цьому випадку. І хоча Божа воля була відкрита Ахабу та його пророкам через Мікаю, який попередив Ахаба про його неминучу загибель, Бог дозволив їхнім зачерствілим серцям повірити в брехню.

22:38 аВ сирійських перекладах і Таргумі – *помили обладунки царя*.

22:46 аЄвр. *кадеш*, тобто ті, що практикували содомію та проституцію в релігійних ритуалах.

22:49 аАбо *таршіські кораблі*

КІНЦЕВІ ПРИМІТКИ

1. Запропоновано C.F. Keil and F. Delitzsch (1982 reprint) в *Commentary on the Old Testament* (Grand Rapids, MI: Eerdmans), 3:63-64.
2. Див. Sir Austen Layard (1849), *Nineveh and Its Remains* (London: J. Murray), 2:417.
3. John Wesley (no date), Explanatory Notes on the Whole Bible, https://www.biblestudytools.com/commentaries/wesleys-explanatory-notes/1-kings/1-kings-7.html.
4. Edward Pollard (1996), "Daughter," *International Standard Bible Encyclopaedia* (Electronic Database Biblesoft).
5. Flavius Josephus (1987 edition), *Antiquities of the Jews* in *The Life and Works of Flavius Josephus*, trans. William Whiston (Peabody, MA: Hendrickson), 8:10:1.
6. Albert Edersheim (no date), *The Bible History—Old Testament, Book VI* (Grand Rapids, MI: Eerdmans).
7. Joseph Jacobs and J. Frederick McCurdy (2002), "Moabite Stone," JewishEncyclopedia.com.